

ISSN 2181-922X

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE & CULTURE

O'ZBEKISTON

2022 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-922X

O‘ZBEKISTON

TIL VA MADANIYAT

UZBEKISTAN

LANGUAGE AND CULTURE

2022 Vol. 1

www.navoiy-uni.uz
www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti

Bosh muharrir: Shuhrat Sirojiddinov

Bosh muharrir o'rinbosarlari: Zaynobiddin Abdirashidov

Mas'ul kotib: Ozoda Tojiboyeva

Tahrir kengashi

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboyev, Samixon Ashirboyev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Baxtiyor Mengliyev, Uzoq Jo'raqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, G'aybulla Boboyorov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jo'raqo'ziyev.

Tahrir hay'ati

Isa Habibbeyli (Ozarbayjon)	Maria Sabtelni (Kanada)
Frederik Bressand (Fransiya)	Timur Kocaoğlu (AQSH)
Ingeborg Baldauf (Germaniya)	Almaz Ülvi (Ozarbayjon)
Mark Toutant (Fransiya)	Tanju Seyhan (Turkiya)
Rochelle Almeida (AQSH)	Xisao Komatsu (Yaponiya)
Akrom Habibullayev (AQSH)	Emek Üşenmez (Turkiya)
Valeriy S. Xan (O'zbekiston)	Abdulvahap Kara (Turkiya)
Eunkyung Oh (Janubiy Koreya)	Alizoda Saidumar (Tojikiston)
Oqilxon Ibrohimov (O'zbekiston)	Dilorom Ashurova (O'zbekiston)
Shodmon Vohidov (Tojikiston)	Darya Jigulskaya (Rossiya)

“O'zbekiston: til va madaniyat” jurnali – lingvistika, tarix, adabiyot, tarjimashunoslik, san'at, etnografiya, falsafa, antropologiya va ijtimoiy tadqiqotlarni o'rganish kabi sohalarni qamrab olgan akademik jurnal.

Jurnal bir yilda to'rt marta chop etiladi.

Jurnalning maqsadi – ko'rsatilgan sohalarga oid dolzarb mavzulardagi bahs-munozaraga undaydigan, yangi, innovatsion g'oyalarga boy, o'z konsepsiyasiga ega bo'lgan tadqiqotlarni nashr etishdir.

Ingliz, rus va o'zbek tillaridagi, shuningdek, boshqa turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi. Iqtisodiy tahlillar hamda siyosatga oid maqolalar e'lon qilinmaydi.

Jurnalda kitoblarga yozilgan taqrizlar, adabiyotlar sharhi, konferensiyalar hisobotlari va tadqiqot loyihalari natijalari ham e'lon qilinadi. Mualliflar fikri tahririyat nuqtayi nazaridan farq qilishi mumkin.

Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti.

O'zbekiston, Toshkent, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi, 103.

Email: uzlangcult@gmail.com
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature

Editor-in-Chief: Shuhrat Sirojiddinov

Deputy Editors in Chief: Zaynabiddin Abdirashidov

Executive secretary: Ozoda Tajibaeva

Editorial board

Ahmadali Asqarov, Abdulaziz Mansur, Akmal Saidov, Akmal Nur, Adham Ashirov, Nizomiddin Mahmudov, Hamidulla Dadaboev, Samixon Ashirboev, Bahodir Karimov, Aftondil Erkinov, Bakhtiyor Mengliev, Uzoq Juraqulov, Sulton Normamatov, Murtazo Sayidumarov, Gaybulla Babayarov, Nozliya Normurodova, Abdi Mamatov, Nodir Jurakuziev.

Editorial Committee

Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	Maria Subtelny (Canada)
Frederique Bressand (France)	Timur Kozhaoglu (USA)
Ingeborg Baldauf (Germany)	Almaz Ulvi (Azerbaijan)
Marc Toutant (France)	Tanju Seyhan (Turkey)
Rochelle Almeida (USA)	Hisao Komatsu (Japan)
Akram Habibullaev (USA)	Emek Üşenmez (Turkey)
Valeriy S. Khan (Uzbekistan)	Abdulahap Kara (Turkey)
Eunkyung Oh (South Korea)	Alizoda Saidumar (Tajikistan)
Oqilkhon Ibrohimov (Uzbekistan)	Dilorom Ashurova (Uzbekistan)
Shodmon Vohidov (Tajikistan)	Daria Zhigulskaya (Russia)

“Uzbekistan: Language and Culture” is an academic journal that publishes works in the field of linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies.

The journal is published four times a year.

The purpose of the journal is to publish the results of the latest research that are rich in new, innovative ideas and has its own concept, which stimulates debate on topical issues in these areas.

The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcome. We do not publish economic analyses or political articles.

In addition to research articles, the journal announces book and literary work reviews, conference reports and research project results.

The authors' ideas may differ from those of the editors'.

Alisher Navo'i Tashkent State University of the Uzbek Language and Literature.

103, Yusuf Khos Hojib, Yakkasaray, Tashkent, Uzbekistan.

Email: uzlangcult@gmail.com

Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz

MUNDARIJA

Lingvistika

Samixon Ashirboyev

Alisher Navoiy nasriy asarlari matnida gaplarni chegaralashga doir.....6

Baxtiyor Abdushukurov

Alisher Navoiy asarlaridagi etnonimlar.....19

Zulxumor Xolmanova

Omonimlar – tafakkur omili.....30

Sanjar Mavlyanov

O'zbek tili diplomatik terminlari tizimida semantik munosabatlar.....45

Elyor Xonnazarov

O'zbek tilshunosligida zamoni ifodalovchi grammatik shakllar tasnifi...55

Adabiyotshunoslik. Tarjimashunoslik

Tanju Seyhan

Ali Şir Nevâyî ve Kalem.....66

Muhittin Gümüş

Bâbürnâme'nin edebî tür açisindan özellikleri.....78

Fan. Ta'lim. Metodika

Dilnavoz Yusupova

"Xamsa" dostonlarini o'qitishda zamonaviy texnologiyalar va metodlardan foydalanish ("Farhod va Shirin" misolida).....89

San'at

Oqilxon Ibrohimov

Nazm va navo xususida.....104

CONTENT

Linguistics

Samikhan Ashirboev

Alisher Navoi's prose text is about limiting sentences.....6

Bakhtiyar Abdushukurov

Ethnonyms in the works of Alisher Navoi.....19

Zulhumor Kholmanova

Homonyms – a factor of wisdom.....30

Sanjar Mavlyanov

Semantic relations in the system of diplomatic terms of the
Uzbek language.....45

Elyor Khonnazarov

Classification of Grammatical Tense in Uzbek Linguistics.....55

Literature. Translation studies

Tanju Seyhan

Ali Şir Nevâyî and Pen66

Muhittin Kumush

Features of Baburname as a literature genre.....78

Science. Education. Methodology

Dilnavoz Yusupova

Modern technologies and use of methods (in the example
of "Farhod and Shirin").....89

Art

Oqilkhon Ibrohimov

About poetry and melody.....104

O'zbek tilshunosligida zamonnii ifodalovchi grammatik shakllar tasnifi

Elyor Xonnazarov¹

Abstrakt

Maqolada zamonnii ifodalovchi grammatik shakllarning o'zbek tilshunosligidagi ayrim tasniflari o'rganilgan. Zamon kategoriyasi ko'p o'rganilgan mavzulardan biri bo'lishiga qaramay grammatik shakllarining miqdori va tasnifi borasida bir fikrga kelinmagan. Shuningdek, ba'zi tasniflarda barcha zamon shakllari to'liq qamrab olinmagan. Tasniflardagi bu har xilliklar sabablaridan biri o'zbek tilida zamon va mayl kategoriyalarining uzviy bog'langanligidir. Qolaversa, tasniflarda ajratilgan hozirgi-kelasi zamon atamasi ham tilshunoslar tomonidan turlicha talqin qilingan. Jahon tilshunosligida zamonlar tasnifida vaqtning uch nuqtasi: nutq momenti (N), ishora vaqt (I), harakat-holat vaqti (H) hisobga olinadi. Maqolada o'zbek tilidagi zamonnii ifodalovchi grammatik shakllar NIH munosabatidan kelib chiqqan holda tasniflangan.

Kalit so'zlar: *zamon, zamonlar tasnifi, o'tgan zamon, hozirgi zamon, kelasi zamon, nutq momenti, ishora vaqt, harakat-holat vaqti.*

Kirish

O'zbek tilining grammatik qurilishini chuqur ilmiy tadqiq etish XX asrning 40-yillaridan boshlandi. Bu davrda zamon kategoriyasi tadqiqining o'ziga xos xususiyati formal-tavsifiy metod asosida zamonga ishora qiluvchi har bir grammatik shaklning tavsifi berilishida ko'rinadi. Biroq aynan qaysi shakllar zamonga ishora qilishi, ularning tasnifi, zamonlarning ichki bo'linishi borasida bir to'xtamga kelinmadi. Shu sababli zamon shakllari miqdori ham turli manbalarda turlicha berildi. A.Hojiyev o'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining o'rganilishidagi asosiy muammolardan biri zamonnii ifodalovchi grammatik shakllarning ro'yxati va ularning tasnifidagi turli-tumanlikka e'tibor qaratadi. Olim har bir zamon shak-

¹Xonnazarov Elyor G'ofurovich – Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti tayanch doktoranti.

E-pochta: www.xonnazarov90@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2778-3784

Iqtibos uchun: Xonnazarov E.G'. 2022. "O'zbek tilshunosligida zamonnii ifodalovchi grammatik shakllar tasnifi". *O'zbekiston: til va madaniyat* 1: 55-65.

lining o'ziga xos xususiyati haqidagina emas, hatto, hozirgi o'zbek adabiy tilida fe'ning qaysi zamoni qanday shakllarga egaligi haqida ham shu vaqtga qadar bir xil fikrga kelinmaganligini alohida ta'kidlaydi [Xожиев 1973, 128]. Tilshunos olimning mazkur mulohazalari bugun ham o'z kuchida turibdi. Bizningcha, buning asosiy sabablari-dan biri o'zbek tilda zamon va mayl kategoriyalarining chambarchas bog'liqligida va tanlangan grammatik shakllarning ham zamon, ham mayl ma'nosini ifodalashida ko'rinadi. Masalan, A. Sulaymonov "Fe'l zamonlari" kitobida o'tgan zamon hosil qiluvchi 24 ta invariant sintetik va analitik shaklni ko'rsatsa [Сулаймонов ва б. 1962, 4-17], A. Hojiyev "O'zbek tili grammatikasi"da 10 ta shunday shaklni qayd etadi [Xожиев 1975, 477]. A. G'ulomovning "Fe'l" risolasida o'tgan zamon shakllari soni 7 ta [Фуломов 1954, 22-30], 1966-yilda mualliflar jamoasi tomonidan chop ettirilgan "Hozirgi o'zbek adabiy tili I (Fonetika, leksikologiya, morfologiya)" darsligida esa ularning soni 12 tani tashkil etadi [Жўраева 1966, 288-294]. Boshqa zamon shakllari miqdorida ham shunday har xilliklar kuzatiladi.

Fe'ning zamon kategoriyalari

A. G'ulomovning "Fe'l" risolasida o'zbek tilshunosligida fe'ning zamon kategoriyasini sinxronik formal-tavsifiy metod asosida atroflicha tadqiq etiladi [Фуломов 1954, 19-38]. Grammatik zamon kategoriyasi obyektiv mavjud bo'lgan vaqt hodisasining tilda aks etish formalaridan biri sifatida baholanadi. Tadqiqotda fe'ning zamonini belgilashda nutq momenti asos sifatida olinadi. Olim o'tgan zamon shakllarini ma'nosiga ko'ra olti guruhga ajratadi: o'tgan zamon aniqlik fe'li (-*di*), tarixiy o'tgan zamon fe'li (-*gan*), uzoq o'tgan zamon fe'li (-*gan edi*, -*gan ekan*), o'tgan zamon hikoya fe'li (-*b edi*), o'tgan zamon eshitilganlik fe'li (-*b*, -*ib*), tugallanmagan o'tgan zamon fe'li (-*r edi*). Hozirgi zamon shakllari esa hozirgi-kelasi zamon (-*a*, -*y*) va konkret hozirgi zamon (-*yap*, -*yotir*, *moq+da*) tarzida ikki guruhga ajratiladi. Kelasi zamonning ham ikki turi: kelasi zamon davom fe'li (-*adigan*, -*moqchi*), kelasi zamon gumon fe'li (-*r*, -*ar*) farqlanadi.

A. Hojiyev zamonni ifodalovchi grammatik shakllarni quyidagicha tasniflaydi [Xожиев 1973, 130]:

1) o'tgan zamon formalari: -*di*, -*gan*, -*b* (-*ib*), shuningdek, *edi* to'liqsiz fe'li bilan hosil qilinuvchi analitik formalar (-*gan edi*, -*b* (-*ib*) *edi*, -*yotgan* (-*ayotgan*) *edi*, -*moqda edi*, -*r* (-*ar*) *edi*, -*guvchi edi*);

2) hozirgi zamon formalari: -*yap*, -*yotib*, -*yotir*, -*moqda*, shuningdek, *yur*, *tur*, *o'tir*, *yot* ko'makchi fe'llari bilan hosil qilinuvchi analitik formalar;

3) hozirgi-kelasi zamon formalari: *-a, -y, -r (-ar), -mas*.

A. Hojiyev hozirgi o'zbek adabiy tili nuqtayi nazaridan faqat kelasi zamon ma'nosini ifodalovchi biror maxsus shakl yo'qligini, bu ma'no hozirgi-kelasi zamon shakllari orqali ifodalanishini qayd etadi [Xojiev 1973, 131] va shu sababli tasnifda kelasi zamon shakllarini alohida ajratib ko'rsatmaydi. Bizningcha, bu holatni bir zamon shaklining kontekstdan kelib chiqib boshqa zamon ma'nosini anglatishi bilan tenglashtirib bo'lmaydi *-a, -y, -r (-ar)* kabi shakllarning kelasi zamon ma'nosini anglatishi faqat kontekst ta'siridagina yuz bermaydi. Shu sababli tasnifda kelasi zamon shakllarining ham ajratilishi maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Kelasi zamon fe'llarini alohida tadqiq qilgan J. Jo'rayeva *-a, -y, -r, -ar, -(y)ajak, -(a)digan, -moqchi* kabi sintetik shakllarni, *-ar ekan, -ar emish, -sa ekan* kabi analitik shakllarini kelasi zamon shakllari sifatida keltirib o'tadi [J'ypaeva 1961, 21]. E'tiborli jihati, olima *-a, -y* shakllarning hozirgi-kelasi zamon fe'li hosil qilishini ta'kidlab, hozirgi-kelasi zamoni kelasi zamon ichida o'rganadi.

N.Musulmonova nomzodlik dissertatsiyasida zamon va mayl shakllarida kategorial, yondosh va hamroh ma'no ajratiladi [Musulmonova 2007, 112]. Bunda kategorial (mohiyat) va yondosh ma'noning lisoniy xarakterda, hamroh ma'noning nutqiy xarakterda ekanligi ko'rsatiladi va shu asosda zamon shakllari tasnifi amalga oshiriladi: *-di, -gan, -ibdi, gan+edi, edi, -(a)r di, ekan, emish* o'tgan zamon shakllari; *-yap, -yotir, -yotib, -moqda* hozirgi zamon shakllari; *-a, -y, -(a)r* hozirgi-kelasi zamon shakllari sifatida beriladi. Mayl va zamon kategoriyalarining chambarchas aloqasi e'tirof etilib, ularning o'zaro munosabatini tushuntirishda zamon shakllari uchun zamon ma'nosi kategorial, mayl ma'nosi yondosh ma'no maqomida bo'lishi, mayl shakllari uchun esa mayl ma'nosi kategorial, zamon ma'nosi yondosh ma'no maqomida bo'lishi qayd etiladi. N.Musulmonovanning fikrlari asosli ekanligini har bir mayl shaklining ayni vaziyatda zamonga ham ishora qilishida (a) va o'z navbatida, zamon shakllarining maylga ham ishora qilishida (b) ko'rishimiz mumkin. Masalan:

a) borsin – *-sin* buyruq-istak mayli shakli kelasi zamon ma'nosini ham ifodalaydi.

b) bordi – *-di* o'tgan zamon shakli xabar mayli ma'nosini ham ifodalaydi.

Zamon shakllari tasnifidagi turlicha yondashuvlar ko'p hollarda *-a, (-y)* shakli va u mansub deb qaralgan hozirgi-kelasi zamon bilan bog'liq. Bunda ayrim manbalarda hozirgi-kelasi zamon hozirgi zamonning bir turi sifatida taqdim qilinsa [G'ulomov 1954,

31; Турсунов ва б. 1975, 202; Мирзаев ва б. 1970, 48], айримlarida u kelasi zamonning turi sifatida ko'rsatiladi [Жўраева 1961, 22]. Tilshunos A.Hojiyev esa uni aniqlik va gumon shakllariga ega bo'lgan alohida zamon turi sifatida keltiradi [Ҳожиев 1973, 157]. Bundan tashqari hozirgi-kelasi zamon tarkibiga qaysi qo'shimchalar kirishi borasida ham bir xillik yo'q. *-r (-ar)* shaklini A.Hojiyev hozirgi-kelasi zamonning gumon formasi deb qarasa [Ҳожиев 1973, 159], bir qator tilshunoslar, xususan J. Jo'rayeva bu qo'shimchani kelasi zamonning gumon formasi deb hisoblaydi [Жўраева 1961, 22]. Bizningcha, obyektiv borliqda bo'lgani kabi tilda ham o'tgan, hozirgi, kelasi zamondan boshqa zamon bo'lishi mumkin emas. Shuningdek, matn tarkibidagi har bir gap muayyan bir zamonga ishora qiladi, ya'ni bir shakl bir vaziyatda ham hozirgi, ham kelasi zamoni ifodalamaydi. Tasnifdagi bu har xilliklarning sababi hozirgi-kelasi zamon atamasining *-a (-y)*, *-r (-ar)* zamon shakllari ma'nosini o'zida aks ettira olmasligi bilan bo'g'liq. Bu shakllar qo'llanilishida, asosan, quyidagi ma'nolar yuzaga chiqadi:

1. Kelasi zamon ma'nosi: *Men ertaga ketaman. Bu kitobni, albatta, o'qiyman. Tushunib qolarmiz* (Maqolada keltirilgan barcha misollar muallifga tegishli).

2. Umumzamon ma'nosi: *Men kasbimni sevaman. Ukam maktabda o'qiydi. Ish ishtaha ochar, dangasa ishdan qochar.*

Birinchi ma'nosi jihatdan *-a (-y)*, *-ar* shakllari sof kelasi zamoni ifoda qilyapti. Bu o'rinda ularga nisbatan hozirgi-kelasi zamon atamasining ishlatilishi yuqoridagi misollarda hozirgi zamon ma'nosining ham bo'lishini talab etadi. Lekin bunday ma'no yo'q. Qolaversa, *-a (-y)*, *-ar* shakllarining kelasi zamon ma'nosini ifodalashi faqat nutqiy qurshovda voqelanadigan holat ham emas. Shu sababli *-a (-y)*, *-ar* ko'rsatkichlarini bu holatda hozirgi-kelasi zamon shakli emas, balki kelasi zamon shakllari sifatida belgilash maqsadga muvofiq.

Ikkinchi misollarda doimiylik, umumzamon ma'nosi ifodalangan bo'lib, ularga nisbatan ham hozirgi-kelasi zamon atamasini ishlatish mantiqan to'g'ri emas. Chunki atamada o'tgan zamon ma'nosi ifodalanmagan. Shu bilan bir qatorda ularga nisbatan doimiy zamon, umumzamon atamalarining ishlatilishi ham masala mohiyatini chigallashtiradi. Yuqorida aytganimizdek, tilda o'tgan, hozirgi, kelasi zamondan boshqa zamon yo'q. Bizningcha, jahondagi aksar tillarda bo'lgani kabi nutq momenti tarkibiga kiruvchi doimiy harakat-holatlar, umuman hozirga ham oid turg'un xususiyatlar ifodasi hozirgi zamon doirasida o'rganilishi kerak. Bunda misollar-

dagi *sevish*, *o'qish* harakat-holatlarining qachondandir boshlangani va qachongachadir davom etishidan qat'i nazar nutq momentida ham yuz berayotganligi asosga olinadi. Masalan, ingliz tilida ham xuddi shunday umumzamon ma'nosini beruvchi ***I love my profession*** (*Men kasbimni sevaman*), ***My brother studies at school*** (*Ukam maktabda o'qiydi*) kabi misollarning zamoni ham oddiy hozirgi zamon (Present simple) sifatida belgilanadi. *-r (-ar)* shaklining hozirgi o'zbek tilida hozirgi zamonda qo'llanilishi nisbatan kam bo'lib, ko'proq maqol va hikmatlar tarkibida uchraydi. Demak, bu shaklda bugungi kunda kelasi zamon ma'nosi yetakchilik qiladi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, *-a (-y)* shakllarini ham kelasi zamonga, ham hozirgi zamonga tegishli shakl sifatida qarash lozim. Ularning qaysi zamonga ishora qilayotganligi kontekstdan kelib chiqib aniqlanadi. Buning natijasida hozirgi-kelasi zamon deb nomlangan sun'iy zamondan voz kechiladi. Zero, bunga o'xshash holat fe'l nisbatlari doirasida ham kuzatilib, *-n*, *-in*, *-l*, *-il* shakllari ham o'zlik, ham majhul nisbatga tegishli hisoblanadi.

Zamoni ifodalovchi grammatik shakllarni tasniflashda ularning kontekstga aloqador holatda anglatadigan xilma-xil ma'nolari ikkinchi darajali bo'lib, birinchi navbatda zamon chizig'ida harakat va holat sodir bo'lgan/sodir bo'ladigan vaqtning nutq momentiga nisbatan qay darajada uzoqligi yoki yaqinligi, muayyan vaqtda harakat va holatning tugallanganligi, davom etayotganligi yoki boshlanmaganligi kabi jihatlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq.

Fe'l funksional shakllarining zamonga munosabati ham o'ziga xos. Ular kesimdan boshqa vazifada kelganda nutq momentiga munosabatni turlicha ifodalaydi. Harakat nomida zamonga ishora qiluvchi maxsus grammatik shakl mavjud emas, u otga xoslanganligi bois asosidagi harakat-holatni jarayon nomi sifatida ifodalaydi. Harakat nomidan muayyan zamonga munosabat anglashilmaydi. U kesim vazifasida kelganda yordamchi fe'llar yoki nol shakl orqali zamonga munosabati reallashtiriladi.

Ravishdosh ham zamonga ishora qiluvchi biror maxsus shaklga ega emas va o'zicha aniq bir zamoni ifodalay olmaydi. Ravishdosh asosidagi harakat-holatning qaysi zamonga ishora qilishi asosiy kesim zamonidan kelib chiqib aniqlanadi. Shu sababli A. G'ulomov ravishdoshdagi zamoni nisbiy zamon sifatida baholaydi [Fулoмoв 1954, 22]. *Tugatib*, *bajarmay*, *kelgach* kabi ravishdosh shakllari o'zicha biror zamonga ishora qilmaydi. Masalan: *Ishni tugatib bordim* gapida tugatish harakati ham, borish harakati ham o'tgan zamonga oid bo'lsa, *Ishni tugatib boraman* gapida tugatish

harakati ham, borish harakati ham kelasi zamonga ishora qiladi. Demak, ravishdoshlar o'zi mustaqil muayyan zamon ma'nosini anglatolmaydi.

Fe'lning vazifa shakllaridan sifatdosh o'zi mustaqil tarzda zamonga ishora qila olish xususiyatiga ega. Sifatdoshda o'tgan zamon uchun *-gan* shaklidan, hozirgi zamon uchun – *(a)yotgan* shaklidan, kelasi zamon uchun *-ydigan, -adigan, -r, -ar, -vchi, -uvchi* shakllaridan foydalaniladi. Sifatdoshning kelasi zamonini ifodalovchi *-(y)ajak, -gusi* shakllari hozirgi o'zbek adabiy tilida kam qo'llanilib, asosan, *bo'l, kel* fe'llari bilan ishlatiladi. Gap takibidagi sifatdosh va kesim bir xil zamoni anglatishi ham, boshqa-boshqa zamon ma'nosini anglatishi ham mumkin.

Masalan: *Ko'rganini (o'tgan zamon) aytdi (o'tgan zamon). Topshiriqni bajargan (o'tgan zamon) o'quvchilar taqdirlanadilar (kelasi zamon).*

Jahon tilshunosligida 1947-yilda H.Reichenbach tomonidan zamon kategoriyasining SRE (o'zbekcha NIH, bunda N – nutq momenti, I – ishora vaqt, H – harakat-holat sodir bo'lgan vaqt) uchligi bilan formallashtirilishi [Reichenbach 1947, 287-298] keyingi davr tilshunoslari B. Komri, V.Kleinlar tomonidan ham e'tirof etildi va qisman takomillashtirildi [Komri 1985, 139; Klein 1994, 98]. Bugungi kunda ham fe'l zamonlarini tushunish va tushuntirishda NIH eng muhim jihat bo'lib qolmoqda. Zamon kategoriyasining lingvistik universalialardan ekanligi bu tizimni boshqa tillarga ham tatbiq etishga imkon bergan. O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasi tadqiqiga oid ishlarda vaqtning ikki nuqtasi: nutq momenti (N) va harakat-holat sodir bo'lgan vaqt (H) haqida gap boradi. Vaqtning yana bir nuqtasi – ishora vaqt alohida ajratilmaydi. Ishora vaqt matnda qachon so'rog'iga javob bo'luvchi so'zlar (payt ravishlari, payt otlari, sonlar), shuningdek, gapda bir nechta harakat-holat ifodalanganda ular o'rtasidagi zamon bilan bo'g'liq munosabatlar orqali reallashadi. Bundan tushuniladiki, ko'p hollarda ishora vaqtning harakat-holat vaqti bilan bir paytga to'g'ri kelishi manbalarimizda uning alohida ajratilmasligiga sabab bo'lgan. Bu uch nuqtaning munosabatida “=” belgisi ikki tomondagi nuqtalarning bir vaqtga to'g'ri kelishni, “>” belgisi o'ng tomondagi nuqtaning chap tomondagi nuqtadan oldin yuz berganligini, “<” belgisi esa aksincha, o'ng tomondagi nuqtaning chap tomondagi nuqtadan keyin yuz berganligini ifodalaydi. “⊂” belgisi esa chap tomondagi nuqtaning o'ng tomondagi nuqta tarkibiga tegishli ekanligini anglatadi.

O'tgan zamon (N>I=H)

Masalan: *U kecha keldi.* (Bunda “kecha” ishora vaqti bilan “ke-lish” harakat vaqti bir paytga teng keladi, har ikkalasi N – nutq momenti “hozir”dan oldin yuz bergan.

Hozirgi zamon (N=I=H)

Masalan: *Men xat yozyapman.* (Bunda nutq momenti ham, ifodalanmasa-da mantiqan tushuniladigan “hozir” – ishora vaqti ham, “yozish” harakati vaqti ham bir paytga to’g’ri keladi.

Kelasi zamon (N<I=H)

Masalan: *Sizlarnikiga boramiz.* (Bunda “borish” – harakat vaqti va mantiqan tushuniladigan “hozirdan keyin” – ishora vaqti “hozir” – nutq momentidan keyin sodir bo’ladi.

Ingliz tilida ham oddiy (simple) zamonlarda bu ikki vaqt turi bir nuqtada bo’ladi va nisbatan ahamiyatsizdek tuyuladi. Biroq natijaga asoslangan (perfect) zamonlarni tushuntirishda ishora vaqti hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. O’zbek tilida ham bir qator grammatik shakllarning zamonga munosabatini ochishda ba’zan ishora vaqtini alohida ajratib ko’rsatishga ehtiyoj tug’iladi. Masalan: *-gan* shaklida subyekt o’tgan zamonda bajargan harkat-holat natijasini nutq momentida ham mavjud belgi, holat sifatida ifodalash xususiyati ham bor. Masalan: *Uylanganman.* Ushbu gapda zamon nuqtalari N=I>H tarzida munosabatda bo’ladi. Bunda “uylanish” harakat vaqti oldin o’tgan zamonda sodir bo’lgan, biroq gapda nutq momentida mavjud natijaga e’tibor qaratilmoqda. Bu natija ishora vaqti – hozirda ham bor. Shu sababli bu holda nutq momenti va ishora vaqti bir paytga teng kelgan. Ingliz tilida bu holat hozirgi zamon (Present Perfect) doirasida qaralsa-da, biroq o’zbek tilida fe’l asosidagi harakatning o’tgan zamonda yuz berganligi va *-gan* shaklining boshqa hollarda ham qo’llanilishi e’tiboridan o’tgan zamon shakli sifatida qaralave-radi.

Bundan tashqari *-gan edi* shaklida zamon nuqtalar N>I>H tarzida, *-gan bo’l+a+shaxs-son* shaklida esa N<I>H holatida bo’ladi.

Masalan: *Biz borganimizda Zinnura ishlarini tugatgan edi.*

Ushbu gap zamoni N>I>H tarzida belgilanadi, ya’ni zamon o’qida nutq momentidan oldin ishora vaqtda “borish” harakati sodir bo’lgan, bundan ham oldin esa “tugatish” harakat vaqtida amalga oshgan. Buni xronologik ketma-ketlikda ifodalaymiz: 1) ishlarni tugatish; 2) bizning borishimiz; 3) hozir.

Soat uchda poyezd ketgan bo’ladi. Bu gapning zamonga munosabati N<I>H ko’rinishida belgilanadi, ya’ni nutq momenti – “hozir”, ishora vaqti – “soat uch”, harakat vaqti – “poyezdning ketish” vaqti. Tartibi: 1) hozir; 2) poyezdning ketishi; 3) soatning uch bo’lishi.

O'zbek tilidagi zamoni ifodalovchi grammatik shakllarning formal tasnifini Reichenbachning uchligidan kelib chiqib amalga oshirishda ularning german tillari zamon tizimi bilan umumiy jihatlari bo'lishi bilan bir qatorda ko'plab o'ziga xosliklarga ham ega ekanligini esda tutish lozim. Bu o'ziga xoslik, asosan, tilimizda zamonlarning perfekt ko'rinishi alohida ajratilmasligi, perfekt ma'nosini ifodalaydigan shakllarning boshqa ma'nolarni ham anglatishi bilan bo'g'liq. NIH uchligi asosida o'zbek tilidagi zamon shakllarining tasnifini quyidagicha amalga oshirish mumkin:

I.O'tgan zamon shakllari:

I.1. N>I=H strukturasi ifodalaydigan umumiy o'tgan zamon shakllari: **-di, -b (-ib), edi.**

I.2. N=I>H strukturasi ifodalaydigan natijali o'tgan zamon shakli: **-gan (-kan, -qan)**

I.3. N>I>H strukturasi ifodalovchi uzoq o'tgan zamon shakllari: **-gan edi (-kan edi, -qan edi), -b edi (-ib edi)**

I.4. N>IH strukturasi ifodalaydigan davomli o'tgan zamon shakllari: **-r edi (-ar edi), -yotgan edi (-ayotgan edi), -yotib edi (-ayotib edi), -yotir edi (-ayotir edi), -moqda edi**

I.5. N>I>H strukturasi ifodalovchi maqsadli o'tgan zamon shakllari: **-ydigan edi (-adigan edi), -guvchi edi, -moqchi edi, -moqchi bo'ldi, -moqchi bo'lgan**

II.Hozirgi zamon shakllari:

II.1. N=I=H strukturasi ifodalovchi umumiy hozirgi zamon shakli: **-a (-y)**

II.2. N=I H strukturasi ifodalovchi davomli hozirgi zamon shakllari: **-yap, -yotib (-ayotib), -yotir (-ayotir), -moqda, -yotgan (-ayotgan)**, shuningdek, **yurmoq, turmoq, o'tirmoq, yotmoq** fe'llarining ko'makchi fe'l va holat fe'li sifatida hozirgi zamon ma'nosida qo'llanilishi.

III.Kelasi zamon shakllari:

III.1. N<I=H strukturasi ifodalovchi umumiy kelasi zamon shakllari: **-a (-y), -r (-ar), -moqchi, -ydigan (-adigan), -ajak (-yajak), -gay (-kay, -qay), harakat nomi+shaxs-son+kerak/lozim/shart/darkor/mumkin.**

III.2. N<I>H strukturasi ifodalovchi natijali kelasi zamon: **-gan bo'l+a+shaxs-son (-kan bo'l+a+shaxs-son, -qan bo'l+a+shaxs-son).**

III.3. N<IH strukturasi ifodalovchi davomli kelasi zamon: **-yotgan (-ayotgan)+bo'l+a+shaxs-son.**

Gapda ifodalangan harakat va holatlarning nutq momentiga

munosabati odatda kesim bo'lagi orqali aniqlanadi. Kesim fe'ldan boshqa so'z turkumlari bilan ifodalangan holatlarda ham u muayyan bir zamonga ishora qiladi. Zamonning ko'p manbalarda fe'lga xos xususiyat sifatida berilishi ham aynan fe'lning asosan kesim vazifasini bajarishga xoslanganligi bilan bog'liq. Fe'ldan boshqa so'z turkumlari kesim vazifasida kelganda ham yordamchi fe'llar zamon ma'nosini reallashtiradi yoki nol grammatik ko'rsatkich hozirgi zamon sifatida qaraladi.

Masalan: U – shifokor. (hozirgi zamon). U yaxshi odam edi. (o'tgan zamon). U kelajakda o'qituvchi bo'ladi. (kelasi zamon).

Xulosa

Umuman olganda, inson ongida ikki va undan ortiq harakat va holatlar o'zaro davriy munosabatlari asosida o'rinishadi. Bunday davriy munosabatlar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin: o'zaro ketma-ketlik, bir vaqtda sodir bo'lish, qisman kesishish, birining tarkibida boshqasining davom etishi kabilar. Bu munosabatlar asosan qo'shma gap tarkibida, shuningdek, tarkibida ikki va undan ortiq harakat va holatlarni qamrab olgan sodda gaplar tarkibida yuzaga chiqishi mumkin. Qolaversa, har qanday harakat va holatlar obyektiv zamonning muayyan momentiga nisbatan yo tugallangan, yo davom etayotgan, yo boshlanmagan holatlardan biriga mansub bo'ladi.

Adabiyotlar

- Comrie, B. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ҳожиёв, А. 1973. *Феъл*. Тошкент: Фан.
- Ҳожиёв, А. 1975. "Феъл замонлари". *Ўзбек тили грамматикаси*. I. Морфология. Тошкент: Фан. 475-503.
- Жўраева, Ж. 1961. *Ҳозирги замон ўзбек адабий тилида келаси замон феъли*: Фил. фан. номз...дисс. Тошкент.
- Жўраева, Ж. 1966. "Феъл замонлари". Ҳозирги ўзбек адабий тили. I. Тошкент. 288-294.
- Klein, W. 1994. *Time in language*. London: Routledge.
- Мирзаев, М., Усмонов, С., Расулов, Р. 1970. *Ўзбек тили*. Тошкент: Ўқитувчи.
- Мусулмонова, Н. 2007. *Грамматик шаклларда категориял, ёндош ва ҳамроҳ маъно (замон ва майл категориялари мисолида)*: Фил. фан. номз... дисс. Тошкент.
- Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan & Co.
- Сулаймонов, А., Ҳожиёв, А., Жўраева, Ж. 1962. *Феъл замонлари*. Тошкент: Фан.

Турсунов, У., Мухторов, Ж., Раҳматуллаев, Ш. 1975. *Ҳозирги ўзбек адабий тили*. Тошкент: Ўқитувчи.
Ғуломов, А. 1954. *Феъл*. Тошкент: Фан.

Classification of Grammatical Tense in Uzbek Linguistics

Khonnazarov Elyor¹

Abstract

Some classification of grammatical tense in Uzbek linguistics have been studied in the article. Although the temporal category is one of the most studied topics, there is no consensus on the amount and classification of grammatical forms. Also, some classifications do not cover all grammatical forms. One of the reasons for these differences in classifications is the fact that the categories of tense and mood are inextricably linked in the Uzbek language. In addition, the term present-future tense, separated in classifications, has been interpreted differently by linguists. In world linguistics, the classification of tense is based on three points of time: the moment of speech (S), the reference time (R) and the moment of event (E). The grammatical tense in the Uzbek language is classified based on the SRE relations in the article.

Key words: *tense, classification of grammatical tense, past tense, present tense, future tense, the moment of speech, a reference point, the moment of event.*

References

- Comrie, B. 1985. *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.
Hojiyev, A. 1973. *Fe'l*. Toshkent: Fan.
Hojiyev, A. 1975. "*Fe'l zamonlari*". O'zbek tili grammatikasi. I. Morfologiya. Toshkent: Fan. 475-503.
Jo'rayeva, J. 1961. *Hozirgi zamon o'zbek adabiy tilida kelasi zamon fe'li*: Fil. fan. nomz...diss. Toshkent.
Jo'rayeva, J. 1966. "*Fe'l zamonlari*". Hozirgi o'zbek adabiy tili. I. Toshkent. 288-294.
Klein, W. 1994. *Time in language*. London: Routledge.

¹ Elyor G. Khonnazarov – PhD Student of Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi.

E-mail: www.xonnazarov90@mail.ru

ORCID ID: 0000-0002-2778-3784

For citation: Khonnazarov, E. G. 2022. "Classification of Grammatical Tense in Uzbek Linguistics". *Uzbekistan: Language and Culture* 1: 55-65.

- Mirzayev, M., Usmonov, S., Rasulov, I. 1970. *O'zbek tili*. Toshkent: O'qituvchi.
- Musulmonova, N. 2007. *Grammatik shakllarda kategorial, yondosh va hamroh ma'no (zamon va mayl kategoriyalari misolida)*: Fil. fan. nomz... diss. Toshkent.
- Reichenbach, H. 1947. *Elements of Symbolic Logic*. New York: Macmillan & Co.
- Sulaymonov, A., Hojiyev, A., Jo'rayeva, J. 1962. *Fe'l zamonlari*. Toshkent: Fan.
- Tursunov, U., Muxtorov, J., Rahmatullayev, Sh. 1975. *Hozirgi o'zbek adabiy tili*. Toshkent: O'qituvchi.
- G'ulomov, A. 1954. *Fe'l*. Toshkent: Fan.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

O'zbekiston: til va madaniyat (O'zTM) – zamonaviy O'zbekiston (sobiq Turkiston) bilan bog'liq bevosita Markaziy Osiyo mintaqasini birlashtiradigan til, tarix, san'at, etnografiya, madaniyat va ijtimoiy fanlar sohalarini qamrab olgan ilmiy jurnaldir. O'zTM munozarali, zamonaviy, innovatsion, konseptual jihatdan qiziqarli, original mavzudagi ilmiy tadqiqotlarni nashr qiladi. Jurnal lingvistika, adabiyotshunoslik, tarjimashunoslik, din, falsafa, ilohiyot, fan, ta'lim, metodika, sotsiologiya, psixologiya, tarix, madaniyat, san'at, etnologiya, etnografiya, antropologiyaga oid ilmiy yo'nalishdagi maqolalar va taqrizlar hamda konferensiya hisobotlarini qabul qiladi.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo'lyozmalar o'zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, boshqa turkiy tillarda ham qabul qilinadi. Agar muallif o'z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr ettirmoqchi bo'lsa, unda qo'lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etilishi lozim.

Qo'lyozmalar MS Word (.doc) formatida (uzlangcult@gmail.com) elektron pochta-siga yuboriladi. Iqtiboslar va izohlar uchun MS Word menejerini qo'llash mumkin.

Barcha qo'lyozmalar tahririyatga muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma'lumot bilan taqdim etiladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig'i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o'ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo'lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantiriladi. Maqola matni 3 000–5 000 so'zdan iborat bo'lishi kerak.

O'zbek va ingliz tillarida 100–150 so'zdan iborat abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so'zdan kam bo'lmagan kalit so'zlar (o'zbek va ingliz tillarida). Abstraktda maqolaning qisqacha mazmuni va dolzarbligi, tadqiqot natijalari aks etishi lozim.

Adabiyotlar ro'yxati 5 sahifadan oshmasligi kerak.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo'lishi mumkin) 1500 so'zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so'ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo'limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to'q bo'yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o'zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tilda yozilgan bo'lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – to'q bo'yoqda, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki"

shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satr boshidan, boshqa barcha qatorlari xatboshidan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

VII. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

VIII.1. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*, Shahar: Nashriyot nomi.

Qudratullayev, Hasan. 2018. *Boburning adabiy-estetik olami*. Toshkent: Ma'naviyat.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Qudratullayev 2018, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011 (b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya, kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011 (a), 99]

[Sirojiddinov 2011 (b), 67]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Abdurahmonov, G'anijon, Alibek Rustamov. 1984. *Navoiy tilining grammatik xususiyatlari*. Toshkent: Fan.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdurahmonov, Rustamov 1984, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq mualliflari bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismlari to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda birinchi muallif ismi yoziladi va "boshqalar" deb ko'rsatiladi.

[Familiya va boshqalar kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Abdug'afurov, Abdurashid. 2016. "Badoye' ul-bidoya"ning tuzilish sanasi". *XX asr o'zbek mumtoz adabiyotshunosligi*, Olim To'laboyev muharrirligida, 174–184. Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Abdug'afurov 2016, 176]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL. Foydalanilgan sana.

Mamatov, Ulug'bek. 2018. *O'zbekiston madaniyatida tarixiy janrdagi tasviriy san'at asarlari*.

Toshkent: Mumtoz so'z. <https://kitobxon.com/uz/catalog/sanat/>. 12.03.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mamatov 2018, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2017, 19-hujjat]

VIII.2. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi". *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Mahmudov, Nizomiddin. 2013. "Termin, badiiy so'z va metafora". *O'zbek tili va adabiyoti* 4: 3 – 8. Toshkent.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Mahmudov, 2013, 5]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Aminov, Hasan. 2018. "O'zbekiston san'atida temuriylar siymosi". *O'zbekistonda xorijiy tillar* 2: 246 – 253. doi: 10.36078/1596780051.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

VIII.3. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati” gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro‘yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo‘yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo‘lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko‘rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. “Jomiy “Xamsa” yozganmi?.” *O‘zbekiston adabiyoti va san’ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. “Maqola nomi.” *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Jabborov, Rustam. 2019. “Navoiyning Tabrizda yashagan xorazmlik kotibi”. *UZA: O‘zbekiston Milliy axborot agentligi*, 08.12. <https://uza.uz/uz>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Jabborov 2010, 17]

Maqola so‘ngida foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro‘yxati ikki qismdan iborat bo‘lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko‘rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o‘zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini “The Chicago Manual of Style, 16th Edition” qo‘llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko‘rib olishingiz mumkin.

GUIDELINES FOR CONTRIBUTORS

Uzbekistan: language and culture is an academic journal, publishing research in linguistics, history, literature, translation studies, arts, ethnography, philosophy, anthropology and social studies. We aim to publish cutting edge, innovative, conceptually interesting, original case studies and new research, which shape and lead debates in multifaceted studies. We do not publish economic analyses or policy papers. Any opinions and views expressed in publications are the opinions and views of the authors, and the publishers are not responsible for the views/ reviews of the contributors.

The journal is published four times a year. The language of articles can be English, Russian and Uzbek. Other Turkic languages are also welcomed. In addition to research articles, the journal welcomes book reviews, literature overviews, conference reports and research project announcements.

1. General

- Submission Guideline

1. Manuscripts may be submitted at any time during the year. However, if the author wishes to have his/her manuscript published in a certain issue of the journal, the submission should be made at least five months in advance of the proposed publication date.

2) Manuscripts should be submitted by email (uzlangcult@gmail.com) as an attachment in MS Word document (.doc) format and use MS Word Source.

3) All manuscripts should be submitted with a cover page including an email address, a mailing address and a short introduction about the author(s) /contributor(s).

2. Manuscript format

1) The main texts should be written in Times New Roman font, 12 point, and single-spaced in 44 pagination with 1-inch margins.

2) Submissions must follow the author-date system of *The Chicago Manual of Style*, 16th Edition.

3) Quotations are given in brackets in the text.

4) A research article should normally be no more than 9,000 words in length, including the following contents:

- an abstract of 150-200 words (in English, Russian, and Uzbek) and seven to ten keywords;

- a list of references of no more than five (5) pages;

- tables and figures, if any.

5) A book review should generally be about 1,500 English words (or other languages) in length, and must include the heading and closing in the following format:

- Heading: *Title of the Book*. By Author's Name(s). City of Publication: Publisher Name, Year. pp. Price, ISBN:, (hardcover/paperback).

- Closing: Book reviewer's name, affiliation and postal address at the end.

6) Style Points Headings. Limit: Four levels.

Level 1. Title Style (e.g. the first letter of each word upper case, except prepositions), Bold, and 14 point.

Level 2. Title Style, Italics, 14 Point.

Level 3. Modified “down” style (first letter upper case, or first letter of first two words if the first word is an article), Bold, and 12 point.

Level 4. Modified down style, Bold, 11 point.

3. Style and Usage

1) Translation

- Translated excerpts from classical texts or non-English sources should be annotated with clarification of its original/published language and translator. Likewise, “Author’s own” translations of quoted texts should be noted as such.

- The author is expected to provide an English translation of key terms in the work, rather than a translator without expertise in the subject.

- Excerpts or quoted texts from published translation will not be edited. However, UzLC editors may query or modify translations of key terms or texts provided by the author.

- Where necessary, short supplementary information such as dates, an item in its original characters, or the Romanized form of a non-English item, may be included.

- Names of foreign publishers, and titles of sources published in a foreign language should primarily appear in Romanized form without translation. However, if necessary, a translation may be added in brackets ([]).

2) Names and Terms

- Place Names (foreign):

Designation for division of areas should be either translated or hyphenated after the given area name.

Designation for geographical/structure names are not hyphenated, and appear without the equivalent English term.

Institutional names are considered proper nouns. Their names should appear following the preference of the individual institutions.

3) The descriptive designation of a period is usually lowercase, except for proper names or traditionally capitalized terms.

4. Quotation

1) Block Quotations:

- A block quotation should start with double line spacing and an indentation from the left margin. From the second paragraph of the block quotation, additional paragraph indentation is needed.

Texts in block quotation should be written in Times New Roman 10 pts., and not be entirely italicized.

5. Others

1) There is one space after sentence punctuation and not two.

2) The end parenthesis, closing quotation mark, and footnote numbers come after the sentence punctuation.

3) For parentheses within parentheses, use brackets ([]).

6. Basic Citation Format

The following examples illustrate citations using the **author-date** system. Each example of a reference list entry is accompanied by an example of a corresponding parenthetical citation in the text. For more details and many more examples, see chapter 15 of *The Chicago Manual of Style*.

BOOK

Reference List (hanging indent):

Pollan, Michael. 2006. *The Omnivore's Dilemma: A Natural History of How Eating Has Evolved*. New York: Penguin.

In Text Cite:

[Pollan 2006, 99–100]

Reference List (hanging indent):

Ward, Geoffrey C., and Ken Burns. 2007. *The War: An Intimate History, 1941–1945*. New York: Knopf.

In Text Cite:

[Ward and Burns 2007, 52]

For four or more authors, list all of the authors in the reference list; in the text, list only the first author, followed by et al. (“and others”):

[Barnes et al. 2010, 847]

Reference List (hanging indent) book chapter:

Kelly, John D. 2010. “Seeing Red: Mao Fetishism, Pax Americana, and the Moral Economy of War.” In *Anthropology and Global Counterinsurgency*, edited by John D. Kelly, Beatrice Jauregui, Sean T. Mitchell, and Jeremy Walton, 67–83. Chicago: University of Chicago Press.

In Text Cite:

[Kelly 2010, 77]

Chapter of an edited volume originally published elsewhere (as in primary sources):

Reference List (hanging indent) book originally published elsewhere:

Cicero, Quintus Tullius. 1986. “Handbook on Canvassing for the Consulship.” In *Rome: Late Republic and Principate*, edited by Walter Emil Kaegi Jr. and Peter White. Vol. 2 of *University of Chicago Readings in Western Civilization*, edited by John Boyer and Julius Kirshner, 33–46. Chicago: University of Chicago Press. Originally published in Evelyn S. Shuckburgh, trans., *The Letters of Cicero*, vol. 1 (London: George Bell & Sons, 1908).

In Text Cite:

[Cicero 1986, 35]

BOOK PUBLISHED ELECTRONICALLY

If a book is available in more than one format, cite the version you consulted. For books consulted online, list a URL; include an access date only if one is required by your discipline. If no fixed page numbers are available, you can include a section title or a

chapter or other number.

Reference List (hanging indent):

Austen, Jane. 2007. *Pride and Prejudice: A Novel in Five Books*. New York: Penguin Classics. Kindle edition.

In Text Cite:

[Austen 2007, 101]

Reference List (hanging indent):

Kurland, Philip B., and Ralph Lerner, eds. 1987. *The Founders' Constitution*. Chicago: University of Chicago Press. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders>

In Text Cite:

[Kurland and Lerner, chap. 10, doc. 19]

JOURNAL ARTICLE

Article in a print journal

In the text, list the specific page numbers consulted, if any. In the reference list entry, list the page range for the whole article.

Reference List (hanging indent):

Weinstein, Joshua I. 2009. "The Market in Plato's Republic." *Classical Philology* 104:439–58.

In text cite:

[Weinstein 2009, 440]

Article in an online journal

Include a DOI if the journal lists one. A DOI is a permanent ID that, when appended to <http://dx.doi.org/> in the address bar of an Internet browser, will lead to the source. If no DOI is available, list a URL. Include an access date only if one is required by your discipline.

Reference List (hanging indent):

Kossinets, Gueorgi, and Duncan J. Watts. 2009. "Origins of Homophily in an Evolving Social Network." *American Journal of Sociology* 115:405–50. doi:10.1086/599247.

In text cite:

[Kossinets and Watts 2009, 411]

Article in a newspaper or popular magazine

Newspaper and magazine articles may be cited in running text ("As Sheryl Stolberg and Robert Pear noted in a New York Times article on February 27, 2010..."); they are commonly omitted from a reference list. The following examples show more formal versions of the citations. If you consulted the article online, include a URL; include an access date only if your discipline requires one. If no author is identified, begin the citation with the article title.

Reference List (hanging indent):

Mendelsohn, Daniel. 2010. "But Enough about Me." *New Yorker*, January 25.

In text cite:

[Mendelsohn 2010, 68]

Reference List (hanging indent):

Stolberg, Sheryl Gay, and Robert Pear. 2010. "Wary Centrists Posing Challenge in Health Care Vote." *New York Times*, February 27. <http://www.nytimes.com/2010/02/28/us/politics/28health.html>.

In text cite:

[Stolberg and Pear 2010, 12]

WEBSITE

A citation to website content can often be limited to a mention in the text ("As of July 19, 2008, the McDonald's Corporation listed on its website . . ."). If a more formal citation is desired, it may be cited as in the examples below. Because such content is subject to change, include an access date or, if available, a date that the site was last modified. In the absence of a date of publication, use the access date or last-modified date as the basis of the citation.

Bibliography (hanging indent):

Google. 2009. "Google Privacy Policy." Last modified March 11. <http://www.google.com/intl/en/privacypolicy.html>.

In text cite:

[Google 2009]

Reference List (hanging indent):

McDonald's Corporation. 2008. "McDonald's Happy Meal Toy Safety Facts." <http://www.mcdonalds.com/corp/about/factsheets.html>.

In text cite:

[McDonald's 2008]

Jurnal 2017-yil 26-oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi tomonidan 0936-raqam bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan ro'yxatga kiritilgan (30.10.2021. № 308/6).

Tahririyatga kelgan maqolalar mualliflarga qaytarilmaydi.

Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos
Hojib ko'chasi 103-uy.
Telefonlar: +99871 281-45-11, +99871 281-41-93.
Website: www.uzlc.navoiy-uni.uz
E-mail: uzlangcult@gmail.com

Bosishga 31.03.2022-yilda ruxsat etildi.
Bichimi 70x100 1/16, Ofset bosma. "Cambria" garniturasida.
Shartli b.t. 7,51. Nashr b.t. 7,62.

"O'zbekiston: til va madaniyat" jurnali tahririyatida tayyorlandi va sahifalandi.
"YASHNOBOD NASHR" bosmaxonasida chop etildi.
Adadi 300 nusxa. Buyurtma №2.
Bosmaxona manzili: Toshkent shahar Yashnobod tumani,
58-a harbiy shaharcha.